

УДК 336

Хмарук Ю. В.,
викладач-стажист кафедри фінансів Національного університету "Острозька академія"

ЗРОСТАННЯ НАДХОДЖЕНЬ ВІД ОПЕРАЦІЙ З МАЙНОМ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

У статті досліджено стан надходжень від державного майна до Державного бюджету та визначено напрямки їх зростання.

Ключові слова: *Державний бюджет, доходи бюджету, надходження від державного майна.*

В статье исследовано состояние поступлений от государственного имущества к Государственному бюджету и определено направления их возрастания.

Ключевые слова: *Государственный бюджет, доходы бюджета, поступления от государственного имущества.*

The aim of the article is to analyze income from the state property to the State budget and to reveal the ways of their growth.

Key words: *State budget, budget incomes, income from the state property.*

Постановка проблеми. Згідно даних звіту Кабінету Міністрів України дефіцит Державного бюджету України зріс від 9,85 млрд. грн. у 2007 році до 35,5 млрд. грн. у 2009 році (184,2 % зростання до 2008 року). У 2010 році експерти прогнозують дефіцит більше 60 млрд. грн., тому наповнення Державного бюджету України стає все більш гострим питанням для уряду.

У структурі доходів бюджету держави вагому частку займають надходження від державного майна. Так, частка цих доходів становила в середньому за 2003-2009 роки 9,73 % з найнижчими рівнями у 2007 році (8,63 %) та у 2009 році (8,2 %). Проте рівень виконання планів та результати надходжень від державного майна свідчать про невизначеність та нестабільність політики щодо управління майном держави. Тому в період пошуку додаткових резервів доходів держави актуально дослідити напрямки та можливості зростання надходжень від державного майна до Державного бюджету України.

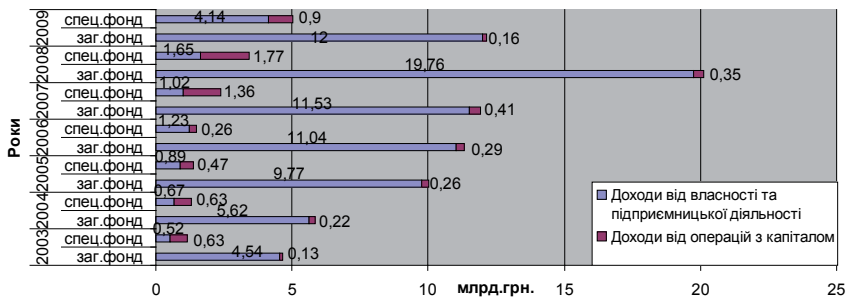
Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній економічній науці праці вчених присвячено здебільшого питанням приватизації, її недолікам на напрямам проведення, моделям, закордонному досвіду. Серед них можна назвати праці таких вчених, як: Ю. Алданова, В. Вишневсько-

го, А. Гальчинського, Л. П. Тімофеєнка, В. Федосова, М. Чумаченка та ін. Проте питання отримання достатніх коштів від державної власності є досить вагомим для оцінки та визначень шляхів їх зростання.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні напрямків зростання надходжень від державного майна до Державного бюджету України.

Вклад основного матеріалу. За даними Фонду Держмайна України, за 1992-2009 роки від державного майна України надійшло 42 млрд. грн. від приватизації майна, 3 млрд. грн. від оренди державного майна та 4,26 млрд. грн. дивідендів, нарахованих на державні акції (паї). Переважна частина коштів була зарахована до Державного бюджету України.

Згідно рисунку 1, при оцінці динаміки суми доходів від власності Держбюджету України та підприємницької діяльності і від операцій з капіталом, відзначаємо, що за досліджуваний період спостерігалась тенденція до зростання: від 4,67 млрд. грн. у 2003 році до 20,11 млрд. грн. у 2008 році (найбільше зростання за сім років на 8,23 млрд. грн. до 2007 року) по загальному фонду Державного бюджету України, тоді як у 2009 році спостерігався спад по обох статтях до 12,16 млрд. грн. По спеціальному фонду Державного бюджету України спостерігалось зростання від 1,15 млрд. грн. у 2003 році до 4,04 млрд. грн. у 2009 році, що було забезпечено зростанням доходів від власності та підприємницької діяльності (див. рис. 1.). Отже, загалом доходи від державної власності є стабільними надходженнями до Державного бюджету України, як по загальному, так і по спеціальному фондах.

Рис. 1. Доходи Державного бюджету України від власності та підприємницької діяльності та від операцій з капіталом за 2003-2009 роки, млрд. грн. *

* Джерело: складено автором за даними звітів Кабінету Міністрів України про виконання Державного бюджету України за 2003-2009 роки: [Електр. ресурс]. – <http://www.budget.rada.gov.ua>

Проте можна відзначити те, що виконання завдань щодо доходів від власності та підприємницької діяльності відбулось лише у 2008 році (перевиконання становило 3,86 млрд. грн.). Це було забезпечено надходженнями від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України – на 3,5 млрд. грн., що відображено у таблиці 1. Найбільше ж недовиконання по цій статті спостерігалось у 2009 році по спеціальному фонду бюджету держави і становило 9,49 млрд. грн., коли не було отримано запланованих 9,2 млрд. грн. від того ж перевиконання валових доходів над видатками НБУ. Щодо доходів від операцій з капіталом, то найбільше недовиконання спостерігалось у 2008 році по спеціальному фонду – 4,15 млрд. грн., що пов'язано з недовиконанням плану від продажу землі (було отримано лише 462 тис. грн.). Це спостерігається і у 2006, 2007 та 2009 роках, що свідчить про проблеми планування даної статті доходів.

Таблиця 1
Стан та структура доходів від власності та підприємницької діяльності Державного бюджету України за 2003-2009 роки

Показник, млрд. грн.	Роки							В середньому за сім років	Частка у структурі в середньому за сім років, %
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
Доходи від власності та підприємницької діяльності	5,06	6,29	10,66	12,27	12,55	21,42	16,14	12,06	100,00
Частина прибутку (доходу) господарських організацій (державних, казенних підприємств та їх об'єднань і у статутних фондах яких є державна частка), що вилучається до бюджету	0,64	0,60	2,34	2,01	0,97	0,94	0,94	1,21	10,00
Дивіденди (доход), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств та в акціонерних підприємствах, створених у процесі приватизації, які є у державній власності	0,22	0,32	1,74	0,92	0,25	0,26	0,44	0,59	4,91

Надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	0,59	1,30	0,96	1,29	1,89	8,33	5,06	2,77	23,00
Надходження від грошово-речових лотерей	0,05	0,05	0,05	0,03	0,05	0,06	0,07	0,05	0,43
Рентна плата	3,01	3,48	4,67	6,80	8,32	10,33	7,71	6,33	52,50
Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,17	0,21	0,27	0,33	0,50	0,68	0,27	0,35	2,88

Джерело: складено автором за даними звітів Кабінету Міністрів України про виконання Державного бюджету України за 2003-2009 роки: [Електр. ресурс]. – <http://www.budget.rada.gov.ua>

Оцінюючи доходи від власності та підприємницької діяльності, визначили, що основну частку всіх доходів займали за досліджуваній період доходи від рентної плати – 52,5 % (див. табл. 1).

Тут варто зазначити динаміку зростання надходжень від рентної плати: від 3,01 млрд. грн. у 2003 році до 10,33 млрд. грн. у 2008 році, та її відносно високий рівень у 2009 році – 7,7 млрд. грн. Тенденція до зростання проявлялася у зв'язку зі зростанням рентної плати за нафту, яка видобувається в Україні: від 0,25 млрд. грн. у 2003 році до 4,41 млрд. грн. у 2008 році та 2,46 млрд. грн. у 2009 році. Стабільним був рівень рентної плати за транзитне транспортування газу – 2,26 млрд. грн. в середньому за сім років. Це пояснюється щорічним зростанням рентної плати. Проте необхідно звернути увагу на спадну динаміку отримання ренти від цього джерела: від 2,8 млрд. грн. у 2006 році до 2,02 млрд. грн. у 2009 році.

Вагому роль у структурі надходжень від власності та підприємницької діяльності Держбюджету України мали надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України (23 % в середньому за досліджуваній період) та від частини прибутку (доходу) господарських організацій (державних, казенних підприємств та їх об'єднань і у статутних фондах яких є державна частка), що вилучається до бюджету (10 % у структурі цих доходів). Найвищий рівень надходжень від прибутку таких підприємств був у 2005-2006 роках – 2,34 млрд. грн. та 2,01 млрд. грн. відповідно. Відзначаємо тут незначну та спадну роль частини прибутку

господарських організацій, у статутних фондах яких є державна частка, що вилучається до бюджету – від 0,57 млрд. грн. у 2005 році до 0,05 млрд. у 2008 році. Отже, державі варто удосконалити політику приватизації та обґрунтувати величину отриманих коштів від участі в капіталі підприємств.

Частка дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств та в акціонерних підприємствах, створених у процесі приватизації, які є у державній власності, за досліджуваній період становила в середньому 4,91 % у структурі доходів від власності та підприємницької діяльності. При цьому спостерігалось її зростання: від 0,25 млрд. грн. у 2007 року до 0,44 млрд. грн. у 2009 році. У 2009 році в цій сумі 0,36 млрд. грн. становили дивіденди, нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, які є у державній власності, що може пояснюватись дією адміністративних важелів на підприємства. Разом з тим, Рахункова палата України визначає, що Фонд Держмайна не забезпечує отримання дивідендів від усіх підприємств.

Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна займала 2,88 % у структурі надходжень Держбюджету України від власності та підприємницької діяльності. При цьому, якщо у 2008 році дані доходи становили 0,68 млрд. грн., то у 2009 році – 0,27 млрд. грн. Рахункова палата України відзначає наявність заборгованості за вказаними платежами: у 2007 році – 31,2 млн. грн., у 2008 році – 51,9 млн. грн. Перевірками Рахункової палати було встановлено відсутність системного контролю за рухом об'єктів державної власності та низьку орендну плату за користування державним майном (6-9 гривень за 1 квадратний метр), що ніяк не може сприяти реальному зростанню надходжень від державної власності. Цими ж перевірками були встановлені факти безоплатного надання в користування державного майна площею понад 200 квадратних метрів в оренду (втрати у 2008 році визнані у сумі 1,3 млн. грн.). Крім цього, Рахункова палата України виявила, що значна кількість об'єктів державної власності знаходиться поза державним управлінням, що призводить до втрати доходів – на 1 січня 2009 року – 10 тисяч одиниць (40,5 % до загальної кількості об'єктів, включених до Єдиного реєстру об'єктів державної власності). Крім цього, ФДМУ не пояснював причин зменшення загальної кількості державних юридичних осіб на 4 тисячі 585 одиниць за 2008 рік. Отже, нагальної уваги заслуговує контроль за рухом державного майна та забезпечення зростання орендної плати за користування державним майном в доходах Держбюджету України.

У доходах від операцій з капіталом основну частку займали надходження від реалізації державних запасів товарів (86,22 % або 0,97 млрд. грн. у середньому за досліджуваній період) (див. табл. 2).

Велику частку (60,84 % усіх доходів від операцій з капіталом) займали надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву,

які і стали причиною найбільшого рівня надходжень від реалізації державних запасів товарів у 2007 році – 1,73 млрд. грн. (1,29 млрд. грн. від реалізації матеріальних цінностей державного резерву), у 2008 році – 1,8 млрд. грн. (1,63 млрд. грн. відповідно), та у 2009 році – 0,89 млрд. грн. (0,88 млрд. грн. відповідно), що пов'язано з нестачею фінансових ресурсів держави в останні роки.

Таблиця 2
Стан та структура доходів від операцій з капіталом Державного бюджету України за 2003-2009 роки*

Показник, млрд. грн.	Роки							В середньому за 2003-2009 роки	У структурі доходів від операцій з капіталом, %
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
Доходи від операцій з капіталом	0,76	0,85	0,73	0,55	1,77	2,13	1,06	1,12	100,00
Надходження від продажу основного капіталу	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,02	0,05	4,46
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,68	0,73	0,57	0,36	1,73	1,80	0,89	0,97	86,22
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,03	0,07	0,11	0,13	0,31	0,28	0,16	0,16	13,85

*Джерело: складено автором за даними звітів Кабінету Міністрів України про виконання Державного бюджету України за 2003-2009 роки: [Електр. ресурс]. – <http://www.budget.rada.gov.ua>

Подібна тенденція простежується і щодо продажу основного капіталу. Так, Україна в середньому отримувала 0,05 млрд. грн. в середньому за досліджуваний період, з найнижчим рівнем у 2009 році – 0,02 млрд. грн. Більшу частину за 2003-2008 роки займали надходження коштів від реалізації безгосподарного майна, майна, що за правом спадкоємства перейшло у власність держави, та скарбів, знахідок, а також валютні цінності і грошові кошти, власники яких невідомі (у 2009 році урядом планувалось отримати 6 млн. грн., а було отримано 16 млн. грн.).

Що ж до надходжень від продажу землі і нематеріальних активів, то їх частка у структурі доходів Держбюджету України від операцій з капіталом склала 13,85 %, при чому від продажу землі – 13,78 %. Найвищий рівень цих надходжень був у 2008-2009 роках (0,28 млрд. грн. у 2008 році

та 0,15 млрд. грн. у 2009 році). При цьому необхідно відзначити нереальні планові обсяги виконання по цій статті, особливо по спеціальному фонду (щодо продажу сільськогосподарських земель): план – 1,28 млрд. грн. у 2009 році, а виконання 6,45 млн. грн., план – 4,15 млрд. грн. у 2008 році, а виконання – 462,6 тис. грн.

За роки приватизації, згідно звітів Фонду Держмайна України, було роздержавлено більше 123 тис. об'єктів (за 1992-2009 роки), з них 28401 підприємств державної власності. Виконання ж плану надходжень по приватизації є постійно на низькому рівні: планові надходження з 1996 року були забезпечені лише у 2003-2005 роках, що пов'язано з приватизацією та реприватизацією "Криворіжстали". Варто зауважити, що недовиконання плану у 2001 році становило 62,6 %, у 2002 році – 81,8 %. Приватизаційні процеси 2004-2009 років пов'язували лише з політичною ситуацією в країні, що негативно впливало на визначення ефективності проведеної приватизації. Так, у 2004 році надходження від приватизації були перевиконані на 84 %, а у 2005 році – на 103 %. У 2006 році знову спостерігалось недовиконання на 72,9 %, у 2007 – на 76,8 %, у 2008 році – на 20,6 %, при цьому після внесення змін до закону про бюджет країни план надходжень від приватизації був зменшений в 14 разів.

Про невизначеність політики приватизації в Україні свідчить те, що Кабінет Міністрів України під час бюджетного періоду змінює як суми від приватизації, так і перелік об'єктів, що підлягають приватизації вже в плановому періоді. Наприклад, у 2007 році уряд п'ять разів змінював перелік цих об'єктів, що ускладнювало роботу Фонду держмайна щодо підготовки об'єктів приватизації до продажу у визначені терміни (сам план передприватизаційної підготовки був затверджений КМУ лише 26 квітня 2007 році). Впродовж 2007 року до переліку об'єктів, які підлягали приватизації, було додатково введено 47 підприємств, а п'ять об'єктів були виключені з переліку. Також постійною проблемою є те, що в першому кварталі планового року не приймаються Державні програми приватизації.

Важливість отримання надходжень від приватизації визначається напрямком використання даних коштів. В Україні основним напрямом приватизації є фінансування дефіциту Державного бюджету України. Згідно звітів Кабінету Міністрів України фінансування за рахунок надходжень від приватизації становило у 2003 році – 2,18 млрд. грн., у 2004 році – 9,5 млрд. грн., у 2005 році – 20,76 млрд. грн., що відображало використання коштів від приватизації "Криворіжстали". Найнижчі рівні цих надходжень за сім років – у 2008-2009 роках – 0,48 млрд. грн. та 0,81 млрд. грн. відповідно, було пов'язано з низьким рівнем відповідних надходжень, тому це свідчить про спрямованість цих коштів на споживчі цілі держави. Дефіцит 2010 року складе 20-25 млрд. грн., а С. Тігіпко заявив, що приватизація у 2010 році повинна принести мінімум 10 млрд. грн. до Державного бюджету України. Він також не виключає приватизацію в цьому році енер-

гогенеруючих та енергорозподіляючих компаній. Експерти відзначають, що 20-23 млрд. грн. країна може отримати при продажу “Луганськтепловозу” (експортер локомотивів), “Укртелекому” (монополіст внутрішнього зв’язку в Україні) та Одеського припортового заводу (важливе хімічне підприємство в Європі по виробництву азотних добрив). Отже, уряд дозволив приватизацію стратегічних об’єктів держави.

Також увагу привертає те, що номінальна балансова вартість підприємств, включених до переліку об’єктів приватизації, не відповідала плановим показникам Державного бюджету. 2007 року, за даними Рахункової палати, загальна номінальна балансова вартість таких підприємств становила менше 6 мільярдів гривень, тоді як планові показники надходжень становили більше 10,5 мільярдів гривень, тому виконання досягнути за таких умов було просто неможливо. Аналітики запевняють, що у 2010 році за луганський завод уряд зможе виручити близько **800 млн. грн. (\$100 млн.)** (ціна складає 50-70 % – нижча за справедливу ціну “Луганськтепловозу”), а за суму акцій “Укртелекому” – **аналітики вважають також явно заниженою – 7 млрд. грн. за 67 %** (прогнози експертів 11-15 млрд. грн.).

Висновки. Для вдосконалення політики надходжень від державного майна в Україні потрібно:

- розробити стратегію управління майном держави, прийняти довгострокову програму приватизації, проводити постійний моніторинг та звітування перед суспільством про виконання цієї програми;
- використовувати кошти від приватизації на довгострокові цілі: для підтримки стратегічних галузей, інноваційних та наукових програм;
- забезпечувати збереження ринкової вартості підприємств, які визначені в переліку підприємств до приватизації, а також реально оцінювати вартість підприємств та їх стратегічне значення для держави;
- уточнити перелік державних об’єктів та здійснювати контроль за їх рухом;
- збільшити орендну плату за використання державного майна;
- здійснювати чітку політику отриманих дивідендів та частки прибутку до Державного бюджету України, з наперед визначеною стратегією розвитку підприємств;
- контролювати недопущення тіншового відчуження держмайна та рейдерства;
- для підвищення ефективності проведеної приватизації варто укладати приватизаційні угоди з покупцями з чітким зазначенням зобов’язань в економічній та соціальній сферах, із зазначенням відповідальності за дотримання цих зобов’язань на конкретний період, а також з чітким визначенням напрямків використання надходжень від приватизації;
- визначити на законодавчому рівні механізм повернення майна у власність держави, якщо зобов’язання інвестора не будуть виконані, із зазначенням переліку форсмажорних обставин.

Література:

1. Тимофєєнко Л. П. Приватизація в Україні: результати реструктуризації власності держави // www.science-community.org
2. <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1450841;jsessionid=31CBD041571B1B2491BC2A7286AF8083>
3. <http://www.budget.rada.gov.ua>
4. <http://minprom.ua/news/26290.html>